

Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları

Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER*

24 Şubat 2022'de Rusya tarafından Ukrayna'ya başlatılan saldırı tüm dünyada şok etkisi yarattı. Uluslararası hukukun en temel ilkelelerinden biri de devletlerin toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi öngörmektedir. Buyruk hukuk (jus cogens) karakteri taşıyan bu kuralın Moskova yönetimi tarafından açıkça ihlâl edilmesi üzerine hem Avrupa Konseyi'nde, hem de BM Genel Kurulunda uluslararası toplum hassasiyetini ortaya koymuştur.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinde Rusya üyeliğinin dondurulması amacıyla 25 Şubat 2022'de yapılan oylamada 47 üyenin 42'si olumlu oy kullanmış, 2 üye ret ve bir üye de çekimser kalmıştır. Konsey üyelerinden ikisi ise Rusya ile ilişkilerinde sıkıntı yaşanmaması için oylamaya katılmamıştır. Bakanlar Komitesindeki bu oylamanın ardından Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nde "Avrupa Konseyi statüsünün ciddi şekilde ihlâl edildiği" gerekçeyle Rusya'nın ihraç edilmesi gündeme gelmiştir. Bu yöndeki çalışmalar sonuçlanmadan 15 Mart tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bir mektup göndererek ülkesinin üyelikten ayrıldığını duyurmuştur.

* Prof. Dr.,

BM teşkilatı bünyesinde ise Güvenlik Konseyi'nde Rusya Federasyonu'nun veto gücü nedeniyle mesafe alınamayacağı belli olmasının ardından Genel Kurul'da Ukrayna'ya karşı yapılan saldırı müzakereye açılmıştır. Genel Kurul'da 2 Mart 2022 tarihinde yapılan oylamada Rusya'nın işgal ettiği topraklardan derhal geri çekilmesi talep edilmiştir. Genel Kurul'da Ukrayna'ya yönelik saldırının açık biçimde kınandığı karar tasarısı 35 çekimser ve 5 hayır oyuna karşı 141 oyla kabul edilmiştir. Yaptırım gücü bulunmamasına karşılık Genel Kurul kararı uluslararası toplumun hassasiyetini yansıtmaması bakımından ehemmiyet taşımaktadır.

Rusya saldırganlığına karşı tepki uluslararası örgütlerle sınırlı kalmamıştır. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri öncülüğünde uluslararası toplum Rusya'ya karşı tecrit ve boykot politikası başlatmıştır. Bu kategori faaliyetlerin en etkili Batı ülkelerinde bulunan Rusya'nın 893 milyar dolar tutarındaki kaynaklarına bloke konulması ve Rus bankalarının uluslararası ödeme sistemi SWIFT'den çıkarılması olmuştur. Ayrıca Batı merkezli ticari kuruluşlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının Rusya Federasyonu sınırları içerisindeki faaliyetlerine son verilmesi, Avrupa hava sahasının Rus uçaklarına kapatılması, ülkenin uluslararası organizasyonlardan dışlanması kararları alınmıştır. Yaptırımlara aralarında Güney Kore, Japonya ve hatta sınırlı oranda Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin de bulunduğu Batı dışı dünyadan da geniş katılımlar olmuştur. Bu arada Baltıkların dışında kalan SSCB ardılı ülkelerin Ukrayna saldırısına karşı tepkiler genel olarak endişeli bekleyiş sınırları içerisinde kalmıştır. Ermenistan'ın açık biçimde Rusya Federasyonu lehine tavır alması beklentilere uygun bulunmuştur. Ancak Özbekistan yönetiminin Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına vurgu yapması dikkatlerin bu ülke üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde Orta Asya ve Transkafkasya'da hiçbir şeyin

eskisi gibi olmayacağına ifadelerine sıklıkla yer verilmiştir. Bazı yorumcular Rusya'nın eski SSCB üzerinde yeniden tahakküm kurmaya yöneleceğini iddia ederken bu görüşe katılmayanlar Ukrayna saldırısının Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde yeni kopuşlar tetikleyeceği fikrini ileri sürmüşlerdir.

Moskova'nın Ukrayna saldırısı öte yandan uyuyan üç devin uyanmasını sağlamıştır. Bunların başında Ukrayna milliyetçiliği gelmektedir. Daha önceden Dinyeper nehrinin batı taraflarında kalan coğrafyada güçlü olan Ukrayna milliyetçiliği, 2014'den beri başkent Kiev ve doğu bölgelerde de güçlenme emareleri gösteriyordu. 24 Şubat'taki saldırıların ardından Ukrayna milliyetçiliği yeni bir dinamizm kazandı. O kadar ki, Ukrayna vatandaşı olup da etnik bakımdan Rus olanların dahi saldırganlık karşısında vatanların sahip çıkmak için direniş saflarına katıldılar. Artık cin şişeden çıkmıştı, ülke topraklarının tamamı işgal edilmiş olsa dahi hiçbir şekilde Ukrayna üzerinde tahakküm kurulması mümkün olmayacaktı. Putin'in ideolojik, ütopyik bakış açısıyla Ukrayna'ya saldırı ile başlattığı savaş, yıllar ve hatta on yıllar boyunca devam edecek bir mücadeleyi tetiklemişti. Bir başka ifadeyle Karadeniz'in kuzeyinde modern zamanlara damga vuracak yeni bir Arap -İsrail çatışması patlak vermişti ve artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, Ukrayna milleti tahakküm altında yaşamaya rıza göstermeyecekti.

Ukrayna saldırısının uyandırdığı ikinci dev NATO oldu. Soğuk savaşın ardından alan dışı hareket konseptini esas alan NATO, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek her türlü istikrarsızlık unsuru ile mücadele etmeyi stratejik hedef olarak belirlemişti. Bununla birlikte yeni koşullarda aralarında Fransa ve Almanya'nın da yer aldığı kimi ittifak ortakları, NATO'da ABD patronajına karşı memnuniyetsizliklerini sıklıkla dile getiriyorlardı. ABD tarafından yapılan değerlendirmede ise Batı Avrupa üzerindeki güvenlik şemsiyesinin

1945'den beri devam ettiği, Avrupa'daki refah toplumunun gerisinde NATO'nun sağladığı güvenliğin bulunduğu dikkat çekiliyordu. ABD'nin eski başkanı Trump, bir NATO toplantısında bunu açık biçimde gündeme getirmiş ve Avrupalı ortaklarını daha fazla savunma harcaması yapmadıkları için eleştirmişti. Öte yandan eskiden beri ABD patronajına kafa tutan ve teşkilatın varlık nedenini sorgulayan Fransa, AB bünyesinde askeri işbirliğinin güçlendirilmesi ve konvansiyonel ordu kurulması görüşünü savunuyordu. 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan'ı, 2017 yılında Karadağ'ı ve 2020 yılında da Kuzey Makedonya'yı üye olarak alan NATO'da yeni genişleme perspektifi de tartışma yaratıyordu. Bununla birlikte Ukrayna saldırısı ardından yapılan toplantılarda görüş farklılıklarının önemli ölçüde ortadan kalktığı gözlemlendi. Moskova'nın saldırgan politika izlemesinin ardından ittifak içerisinde ABD patronajına karşı muhalefet edenler bile şahin kanadın çizgisine gelmişlerdi. Almanya, o zamana kadar muhalefet ettiği milli gelir içerisinde savunma harcamalarının oranının yükseltilmesi görüşünü kabul etti. Böylece 1949'dan beri askeri faaliyetleri sınırlı kalan Almanya'nın savunma için ayırdığı kaynak yıllık 100 milyar Euro seviyesine yükseldi. Ukrayna saldırısı, NATO bünyesinde yeni strateji arayışlarını hızlandırırken bir başka sürpriz gelişme de yeni genişleme halkaları oldu. İsveç ve Finlandiya, Ukrayna saldırısının ardından NATO ile yakın diyalog içerisine girdi. Bu ülkelerin yakın bir gelecekte NATO'ya katılımları hiç kimse bakımından sürpriz olmayacaktı.

Ukrayna'ya yönelik saldırı aynı zamanda AB bütünleşmesini derin biçimde etkilemiştir. Saldırının hemen ertesinde yapılan Dışişleri ve Savunma Bakanları toplantısında AB tarihinde ilk kez bir ülkeye askeri yardım yapılması ve mali katkıların bütçe modeli esas alınarak belirlenmesi kararı alınmıştır. Öte yandan Rusya saldırısının ardından önce Ukrayna, ardından da Moldovya ve Gürcistan, AB'ye

katılım için başvuru yapmışlardır. Bu başvurular ilk anda tartışmalara neden olsa da AB ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen tarafından yapılan açıklamada ise AB bünyesinde Ukrayna'nın tam üyeliği için genel bir konsensüs oluştuğu belirtilmiştir. Saldırı altındaki Ukrayna'ya destek olarak yorumlanabilecek bu ifade, aynı zamanda adaylık ve müzakere taahhüdü anlamı içermektedir. Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri, Moldova'nın da Transdinyester bölgesi merkezi hükümetten koparılmış vaziyettedir. Bu koşullar, adı geçen ülkelerin başvurularını Kopenhag Kriterleri bakımından sıkıntıya sokabilecektir. Gürcistan bakımından bir başka negatif faktör de bu ülkenin coğrafi bakımdan Avrupa kıtası içerisinde yer almamasıdır. Coğrafyacıların yaptığı belirlemeye göre Avrupa'yı Asya'dan ayıran bariyerler Ural dağları ve Kafkas Dağlarıdır. Gürcistan'ın coğrafi konumu Kafkas dağlarının güneyindedir. Geçmişte Tunus'un tam üyelik başvurusunu Avrupa kıtasında yer almadığı için reddeden AB'nin Gürcistan'a karşı ne cevap vereceği bilinmemektedir.

2004 yılından beri duraklama yaşayan Avrupa bütünleşmesinde Ukrayna saldırısı dinamizmi tetiklemiştir. Bu genel çerçeve içerisinde ilk adım bütünleşmenin yeni bir genişleme programı başlatması olabilir. AB halen Türkiye, Sırbistan ve Karadağ ile tam üyelik müzakereleri yürütmektedir. Batı Balkanlarda bulunan Arnavutluk ve Kuzey Makedonya ile de yakın bir dönemde müzakerelerin başlaması beklenmektedir. Bununla birlikte Ukrayna ve diğerlerinin başvurularının adaylık ve müzakere süreçleri bakımından uzun yıllar alacağı açıktır. Ama öte yandan da AB içerisinde Ukrayna'nın müzakere sürecini hızlandırma arayışı söz konusudur.

Ukrayna saldırısının AB üzerindeki ikinci etkisi, güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği çabalarını tetiklemiş olmasıdır. Saldırının ardından AB tarihinde ilk kez teşkilatın bir ülkeye askeri yardım

yapması yönünde karar alınmıştır. Buna ilave olarak Almanya'nın milli gelir içerisinde askeri harcama oranını arttırma kararı alması da ehemmiyet taşımaktadır. Bir başka sürpriz gelişme de önümüzdeki dönemde önceden sınırları dar tutulan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının konvansiyonel askeri yapılanmayı da içerecek şekilde genişlemesi olabilecektir. AB bünyesinde 1990'ların sonlarında başlayan güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği faaliyetleri acil müdahale gücü kapsamında kalmaktadır. Bu kavram, AB'nin çatışma sonrası bir bölgede barış gücü faaliyetlerini yürütmesi veya çatışma önleme, güvenlik sağlama ve normalleşmeye katkı faaliyetleri ile sınırlı kalması anlamındadır. AB üyesi ülkelerin büyük bölümünün NATO ülkesi olması, olmayanların da askeri işbirliğine soğuk bakmaları, şimdiye kadar güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği faaliyetlerinin dar bir alanda kalmasına neden olmuştur. Rusya Federasyonunun pervasız bir şekilde Ukrayna'ya yönelik olarak askeri güç kullanması, AB bünyesinde durağan halde bulunan güvenlik ve savunma işbirliği çabalarını tetikleyecektir.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı aynı zamanda AB'nin durağanlıktan çıkmasının kapısını aralamıştır. Gerçekten de Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketi 2004 yılından beri ara dönem, bir nevi fetret devri yaşamaktadır. Bunun sebepleri komünist kökenli ülkelerin AB'ye katılımının yarattığı refah kaybı, 2005 yılında anayasanın reddedilmesi nedeniyle gelecek perspektifinin ortadan kalkması, 2008 ekonomik krizi, Arap baharı sonrasında Batı Avrupa'ya mülteci akını gibi gelişmelerdir. Daha yakın zamanlarda ise Avrupa'da yükselen yabancı düşmanlığı, AB kötümserliği, Brexit ve son olarak da Covid-19'un yarattığı durağanlık, AB'yi negatif yönde etkilemiştir. 9 Mayıs 2021'de Komisyon başkanı Ursula von der Leyen'in talimatı ile başlayan AB'nin Geleceği Konferansında tüm bu sorunlar ele alınmakta ve gelecek için yol haritası oluşturulmaktadır. Rusya

Federasyonu'nun Ukrayna'ya saldırısı işte tam bu koşullarda AB bünyesinde yeni bir dinamizmi ve bütünleşme perspektifini tetikleyebilir. AB'nin Geleceği Konferansında aynı zamanda geleceğin bütünleşme modeli de ortaya çıkacaktır. Bir düzineye yakın seçenek içerisinde öne çıkanlar Çok Vitesli Avrupa, Değişken Geometrilik Avrupa, İç İç Geçen Halkalar Modeli ve Esnek Bütünleşme olarak sıralanmaktadır.

AB içerisinde bugüne kadar daha fazla bütünleşmeyi engelleyen ülkenin İngiltere olduğu görüşü genel kabul görmektedir. Bu görüş büyük ölçüde doğru olsa bile Brexit sonrası dönemde Avrupa bütünleşmesinin yeni bir hedefe yönelmesi ve durağanlıktan kurtulması yol haritasına ihtiyaç vardır. Kişilerin ve kurumların hareket kabiliyetini sınırlandıran Covid 19 salgınının ortadan kalkma emareleri göstermesi yeniden yapılanma arayışını hızlandırmıştır. Nitekim 9 Mayıs 2021'de başlayan Avrupa'nın Geleceği konferansı da böyle bir yaklaşımın sonucu olarak gündeme gelmiştir. Mevcut koşullarda Avrupa güvenliğine ve refahını tehdit eden dış aktör olarak Rusya Federasyonunun belirgin hale gelmesi Avrupa'daki durağanlığın aşılmasını tetikleyecektir.

Son olarak AB'nin uzun bir süreden beri gündemde tuttuğu yeşil enerji kaynaklarına yönelme ve fosil yakıt kullanımının azaltılması programının doğru yönde atılmış bir adım olduğu Ukrayna'ya yapılan saldırı ile birlikte bir kez daha teyit edilmiş oldu. Avrupa genelinde bir taraftan Rusya Federasyonuna enerji bağımlılığını ikame edecek arayışlar devam ederken öte yandan güneş enerjisi, nükleer, rüzgar ve öteki yenilenebilir enerji kaynakları teşvik görecektir. Avrupa'nın enerji bakımından kendi kendine yeterli hale gelmesinin zaman alacağı anlaşılmaktadır. Mevcut koşullarda Rus doğalgaz bağımlılığına karşı en güçlü alternatifler Azerbaycan, Türkmenistan, Doğu Akdeniz ve Katar gazı alternatifleridir. Bunların tedrici ola-

rak devreye girmesi, Rusya'ya bağımlılığı azaltacak ve Avrupa'nın uzunca bir süreden beri planlamasını yaptığı alternatif enerjinin devreye girmesini hızlandıracaktır.

Netice olarak, 24 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yaptığı askeri saldırı başka unsurlar yanında Avrupa bütünleşmesi bakımından tetikleyici işlev görmüş, AB'nin yeniden yapılanması ve durağanlıktan kurtulmasını kapısı aralanmıştır. Bu cümleden olmak üzere önümüzdeki yıllarda bir yandan genişleme perspektifinin yeniden gündeme gelmesi, öte yandan askeri alanda işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi, enerji konusunda yeni arayışlar hız kazanacak ve AB böylece yeni bir dinamizm yakalayacaktır. Ukrayna'ya yapılan saldırı başka şeyler yanında AB bütünleşmesinde duraklamadan çıkışı güçlü biçimde gündeme taşımıştır.